

Ігор ЛЮБЧИК

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ НА ПРЯШІВЩИНІ НАПРИКІНЦІ 1918 – ПОЧАТКУ 1919 рр.

Охарактеризовано національно-політичні процеси на Пряшівщині наприкінці 1918 – початку 1919 рр., проаналізовано діяльність Руської Народної Ради в Пряшеві, позиції політичних сил краю щодо злуки з УНР та об'єднання із Чехословацькою Республікою.

Ключові слова: *Пряшівщина, Руська Народна Рада, УНР, Чехословацька Республіка.*

Українські національно-визвольні змагання, які активно розгорнулися в 1918–1919 рр., не залишили осторонь і населення західних регіонів. Ще у жовтні 1918 р. Всенародні Українські Національні Збори прийняли постанову, якою проголосили Українську державу. У ній, зокрема, відзначалося: “Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, а зокрема Східна Галичина... з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина... та українська полоса північно-східної Угорщини, творять одну цілну українську територію”¹.

Процеси українського державотворення на західноукраїнських землях підтримало і населення закарпатської частини Лемківщини, зокрема Пряшівщини, яке перебувало під владою Угорщини. Перший осередок визвольного руху на підтримку Української держави виник на цих теренах 8 листопада 1918 р. у с. Стара Любовня, де було скликане віче під проводом о. Омеляна Невицького (1878–1939). За свідченням очевидця, “... плив з усіх сторін нарід... була хвилина, якої наш руський нарід ще не переживав”². Учасники віча проголосили Руську Народну Раду та прийняли важливе рішення про відокремлення Закарпаття від Угорщини і приєднання до Української держави. Головою Народної Ради обрали М. Михалича, а секретарем о. Омеляна Невицького, членами ради стали М. Біс, Й. Хром’як, д-р Торонський, Завадський та ін.³. У прийнятому маніфесті проголошувалося, що “Рада, оживлена духом демократичних часів, поїде путем, ведучим кь полной національной свободі нашого народа”⁴. У цьому контексті важлива інша відозва Руської Народної Ради, під назвою “Читайте всі”, яка спростовує твердження багатьох істориків, що нав’язують лемкам антиукраїнську (русинську) ідентичність. У ній лемки стверджують: “Ми, Русини, живемо в Карпатах, ми називаємося Карпатськими Русинами. Але ми знаємо, що за Карпатами такі самі Русини живуть, як і ми. Мова, звичаї і віра їх така, як і у нас, і вони є нашими братами. Ми з ними етнографічно творимо один великий, багатоміліонний народ... Знаємо, що руський народ не загине на віки”⁵. Українські національні устремління закарпатських лемків знайшли відображення й у рішеннях громадських рад Земплінської і Шаришської жуп, в яких стверджувалося, що тільки

“наше об’єднання з братами, що живуть від нас на схід, забезпечить назавжди нашу національну незалежність і нашу материнську мову”⁶. У цілому значення Руської Народної Ради на її початковому етапі, за висловом І. Ваната, полягало в пропагандистській та виховній діяльності, в прокламуванні єдності закарпатських і галицьких українців та необхідності створення спільної національної держави⁷.

Національну позицію закарпатських лемків засвідчили й анкети, які з ініціативи Руської Народної Ради було розіслано в усі лемківські громади. Із 55 отриманих відповідей, 51 була проти Угорщини, дві за угорцями і дві незаповнені. На питання, чи хочуть вони належати до України, 25 відповіли позитивно, 20 висловилися за незалежність Закарпаття, а троє хотіли б до України, але зауважили, що не мають доступу, бо за горами Польща. У п’яти відповідях було висловлено бажання належати до України, а якщо це неможливо, то до Чехословаччини. Деякі громади відповіли дуже різко та переконливо: “Де більша частина і ми там, до України”, “наші селяни до України хочуть приєднатися”, “нашим селянам Русь-Україна найліпша є”⁸. Про це писав і сам О. Невицький в одному зі своїх листів-спогадів до Флоріана Заплетала*, зауважуючи, що вже у листопаді, під впливом подій у Львові, на Пряшівщині “серед народу збуджовалося заінтересованья до народного дѣла. Одушевленье селянов было незвычайно великое не только на Спишу, в Шарышу и в Земплине, але и в найдальших закутынах Марамороша... Большинство народу стояло тогда за Україною”⁹.

Отже, лемки були проти злуки з Угорщиною та Чехословаччиною. Більшість населення Пряшівщини хотіло б бачити себе в єдності з українським народом. Хоча відповіді з анкет засвідчують ще недостатню національну свідомість лемків. Даючи характеристику їх національним переконанням, М. Творидло зауважував, що селяни з усіх сил заявляли свою волю визволитися й об’єднатися з українським народом, натомість майже вся інтелігенція соромилася свого українського походження¹⁰.

З інших осередків українського визвольного руху на закарпатській частині Лемківщини виділялось м. Свидник, де головою новоствореної Народної Ради був обраний Іван Поливка (1866–1930). Працюючи вчителем, він створив у Свиднику “Союз молоді”, члени якого у роки визвольних змагань сформували так звані загони міліції Маковицької Народної Ради¹¹.

Вже 19 листопада 1918 р. центр Руської Народної Ради зі Старої Любовні був перенесений до Пряшева, внаслідок чого окремі представники місцевої інтелігенції, нехтуючи волею більшості місцевого населення, почали пропагувати ідею приєднання закарпатської частини Лемківщини до Чехословацької республіки, яка фактично визріла і була розвинена на еміграції в США. У грудні 1918 р. проведено офіційну злуку Пряшівської Руської Народної Ради та москвофілів із галицької частини Лемківщини в одну організацію – “Карпаторуську Народну Раду”. Членами її були в основному каноніки пряшівської капітули, серед яких о. І. Хапат, о. Й. Войтович, о. С. Смандрай, о. М. Руснак, о. І. Коротнокий та о. І. Кізак.¹²

Пізніше, 7 січня 1919 р., А. Бескид разом зі своїми прихильниками ухвалили у Пряшеві злуку Прикарпатської Русі з Чехословацькою республікою. Ці події викликали значне обурення та численні протести серед місцевого населення. Як наслі-

* Флоріан Заплетал (1884–1969) – дослідник історії та культури Закарпаття. У 1919 р. виїхав на Закарпаття, де працював секретарем губернатора Г. Жатковича в Ужгороді (1920–1921).

док, 31 січня 1919 р. у Пряшеві відбулися збори, на яких вкотре було задекларовано національну позицію Руської Народної Ради. Її голова О. Невицький у своїй промові представив волю народу, висловлену на окружних вічах у Бардієві, Свиднику, Стропковах, Лаборцю, Гуменнім, зауваживши: “Ціла Карпатская Русь, й злучена з нею ціла Лемковщина, торжественно виголошує, что присоединяется к Україні!”¹³.

У цьому контексті надзвичайно важливі слова з донесення Мілана Годжі, котрий відзначав, що делегація русинів, яка була у нього в грудні 1918 р., висловлювала своє бажання приєднатися саме до України. І тільки в тому випадку, якщо це буде неможливим, – до Чехословаччини¹⁴.

Таким чином, бажанням значної частини лемків було об’єднатися саме з Україною. Натомість приєднання до Чехословаччини сприймалось як альтернативний варіант, в якому галицькі лемки хотіли звільнитися від Польщі, а закарпатські – від Угорщини. На жаль, майже не було провідників, які б прислухалися до національного волевиявлення лемків. У той же час непрошені керівники зрадили народні маси, внаслідок чого Паризька мирна конференція прийняла рішення про приєднання закарпатських лемків до Чехословаччини, а галицька частина Лемківщини залишилася за Польщею. Цей штучний поділ став трагічним результатом, який винесли лемки з національно-визвольних змагань 1918–1920 рр.

¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Історія / Відп. ред. О. Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 91.

² о. Пан С. Історія Закарпаття. – Т. 3. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 612.

³ Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. – Кн. 1 (1918–1938). – Пряшів, 1979. – С. 59–60.

⁴ Ортоскоп. Державні змагання Прикарпатської України. – Відень, 1924. – С. 10.

⁵ Приватний архів академіка НАН України Миколи Мушинки (Пряшів, Словаччина).

⁶ Сміян П. Жовтнева революція і Закарпаття (1917–1919 рр.). – Львів, 1972. – С. 32.

⁷ Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. – Кн. 1 (1918–1938). – Пряшів, 1979. – С. 63.

⁸ Ортоскоп. Державні змагання Прикарпатської України. – Відень, 1924. – С. 12.

⁹ Лист о. О. Невицького до Флоріана Заплетала від 8 09. 1921 р. – Приватний архів академіка НАН України Миколи Мушинки (Пряшів, Словаччина).

¹⁰ Ортоскоп Державні змагання Прикарпатської України. – Відень, 1924. – С. 5.

¹¹ Шлепецький І. Ради правды и справедливости // Карпаторусский календарь Лемко-Союза на год 1963. – С. 66.

¹² Перейма Т. Голос і воля Лемківщини // Република. – 1919. – 6 марта.

¹³ Оршан Я. Закарпаття. – Париж, 1938. – С. 6.

¹⁴ Шробарова книга о Русинах // Свобода. – 1929. – 21 фебруара.

Liubchyk Ihor. THE UKRAINIAN LIBERATION MOVEMENT IN PRESOV REGION IN THE LATE 1918 - EARLY 1919

The article characterizes the national-political processes in Presov Region in the late 1918 – early 1919. It analyzes the activities of the Ruthenian National Council in Presov as well as the attitude of the political powers in the region towards the union with the UNR and the unification with the Czechoslovak Republic.

Key words: *Presov Region, the Ruthenian National Council, the UNR, Czechoslovak Republic.*